

**Olena Khytra, Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor**
*Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University
of Management and Law
Khmelnytskyi, Ukraine*

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-272-2-16>

**SYNERGETIC TREATMENT
OF THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS'
PRODUCTIVITY**

**СИНЕРГЕТИЧНЕ ТРАКТУВАННЯ
ПРОДУКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ
СИСТЕМ**

В умовах становлення й розвитку інноваційної та інформаційної економіки відбувається трансформація традиційних (лінійних) підходів до визначення досягнутого рівня і проєктування шляхів підвищення продуктивності підприємств, що пов'язано з їх «змістовною обмеженістю щодо встановлення причинно-наслідкових зв'язків, які пояснюють логіку процесів формування основних детермінант і параметрів забезпечення продуктивності на різних ієрархічних рівнях функціонування» [1, с. 63].

У науковій спільноті сформувалися різні методологічні погляди на сутність продуктивності: 1) продуктивність розглядається як результат взаємодії праці, капіталу й інших ресурсів; 2) продуктивність соціально-економічної системи вважають похідною від продуктивності праці; 3) різні аспекти суспільної продуктивності ототожнюються з продуктивністю праці, яка відіграє активну роль у суспільному відтворювальному процесі [2, с. 17].

Продуктивність економіки – системна категорія, що відображає ефективність соціально-економічних відносин стосовно використання факторів і умов суспільного відтворення. Динаміка цього показника корелює з такими змінними, як стан економіки, платоспроможність попиту, рівень цін на товари і послуги, динаміка цін на ресурси, рівень конкуренції тощо.

Систематизуючи напрацювання вчених, можна стверджувати, що продуктивність є загальним показником, який: відображає ефективність використання ресурсів у процесі виробництва; відбиває взаємозв'язок між кількістю та якістю виготовленої продукції і витраченими ресурсами; дозволяє порівняти результати виробництва на різних рівнях господарювання [3, с. 66]. З одного боку, продуктивність є досить обмеженим поняттям, що кількісно вимірюється на основі показників виробітку або трудомісткості. Разом з тим, продуктивність багатогранно характеризує діяльність підприємства, охоплюючи такі аспекти, як якість, ефективність, результативність, обсяги виробництва, витрати, а тому кількісна її ідентифікація потребує аналізу сукупності показників, взаємозв'язок яких часто не є однозначним.

Наприклад, загальна продуктивність соціально-економічної системи може знизитись, незважаючи на зростання продуктивності праці (це той випадок, коли удосконалення окремого взятого елемента, без урахування усієї сукупності взаємозв'язків, може призвести до погіршення стану системи). Зростання обсягів виробництва не обов'язково супроводжується підвищенням продуктивності; водночас, їх зменшення інколи може обумовити збільшення продуктивності. Про нелінійний характер зв'язку між показниками продуктивності і рентабельності свідчать випадки, коли за сприятливої кон'юнктури ринку рентабельність підприємства збільшується, навіть якщо продуктивність знизилась.

Питання щодо співвідношення заробітної плати та продуктивності теж не має однозначного трактування. Необхідність випередження зростання продуктивності праці порівняно з підвищенням зарплати була аксіомою в адміністративній економіці, оскільки передумови для цього закладалися в самому господарському механізмі. За ринкової економіки змінилися умови, що визначають зміст та величину згаданих показників, і це треба брати до уваги, здійснюючи управління продуктивністю на різних рівнях.

Зв'язок між продуктивністю і рівнем витрат також є нелінійним. Якщо через прагнення до економії (наприклад, шляхом переходу на більш дешеву сировину) знижується якість, то виникає ризик зниження обсягів продажів, що, у свою чергу, може призвести до зменшення продуктивності.

Отже, продуктивність підприємства трактується як «баланс між усіма чинниками виробництва ..., що забезпечує найбільше виробництво за невеликих витрат» [4, с. 378]. З точки зору лінійного мислення, управління продуктивністю передбачає: а) збільшення обсягів продукції за незмінного обсягу ресурсів; б) зменшення витрат за незмінних обсягів продукції; в) забезпечення умов випереджаючого зростання обсягів продукції порівняно з витратами.

У сучасних умовах сформувався підхід до визначення продуктивності на основі співвідношення потоків цінності, які генерує економічна система для усіх зацікавлених осіб, та сукупності задіяних для цього ресурсів. Відтак, продуктивність підприємства постає як «здатність виробничої системи задовольняти потреби споживачів в продуктах і послугах із затребуваними на ринку споживчими властивостями при забезпеченні постійного зростання доходу в розрахунку на витрачену одиницю ресурсу» [5, с. 12]. Важливого значення набуває, наприклад, здатність швидше за конкурентів випус-

тити нову продукцію (відповідно, показниками продуктивності стають «кількість нових товарів, виготовлених за одиницю часу» або «час, витрачений на просування нового товару на ринок»). Крім того, варто враховувати рівень ефективності менеджменту, оскільки інтелектуальна діяльність управлінського персоналу стала важливою продуктивною силою [6, с. 60].

Загальна продуктивність усіх факторів виробництва розглядається як «показник синергетичних ефектів спільного внеску в економічне зростання та економічний розвиток факторів праці і капіталу, обумовлених ... ступенем гармонійності відносин між капіталом і працею, підприємцями і працівниками, управлінцями і підлеглими» [7, с. 39]. Як зазначає І. Крюкова, продуктивність праці є здатністю отримувати результати виробництва понад витрати (синергетичний ефект примноження); здатність створеної комбінації факторів виробництва збільшувати авансовану вартість за рахунок оптимального поєднання людського, інтелектуального, інформаційного, соціального, природного і фінансового капіталів, власне, і є проявом синергетики [8, с. 56].

Вплив згаданих факторів на формування економічних результатів О. Криворучкіна пропонує оцінювати крізь призму внутрішньої продуктивності, що трактується як «здатність підприємства до генерування і акумулювання інтелектуальних, інформаційних, організаційних продуктів ..., які набувають статусу стратегічних ресурсів та створюють передумови для реалізації пріоритетних напрямів розвитку» [9, с. 114]. Продуктивність стратегічних ресурсів дозволяє заміщати природні ресурси інтелектуальними, матеріалізованими через більш досконалі процеси виробництва. Генерація на цій основі нових знань, інновацій, методів управління зовнішньою продуктивністю зумовлює наявність такої властивості, як «здатність до самоорганізації».

Розглянуті вище положення дозволили нам дійти висновку про взаємодоповнюваність системного і синергетичного підходів до управління продуктивністю (рис. 1).

Рис. 1. Логіка управління продуктивністю на засадах традиційного (системного) і нелінійного (синергетичного) підходів

Синергетика зосереджує увагу на тих аспектах функціонування системи, на яких вона зазнає якісних змін, що може стрибкоподібним і несподіваним чином змінювати рівень її продуктивності.

В еволюції соціально-економічної системи задіяні як адаптаційні (коли динаміка показників продуктивності пристосовується до вимог стратегії розвитку підприємства), так і біфуркаційні механізми, які є ознакою якісного оновлення системи, відносної вичерпаності традиційних резервів і появи принципово нової комбінації факторів виробництва. Динаміка показників продуктивності може надати керівництву інформацію про те, наскільки зрівноваженою є система (про це свідчить виконання планів з продуктивності), або, навпаки, наближеною до біфуркаційних перетворень (коли без очевидних на те причин сталися суттєві відхилення від запланованих значень).

Література:

1. Васильцов Є.В. Стратегічний підхід до визначення продуктивності підприємства. *Стратегія економічного розвитку України*. 2014. № 35. С. 57–65.
2. Головачук Т.І., Смірнова А.О. Наукові підходи до визначення сутності продуктивності праці. *Вісник ЧТЕІ. Серія «Економічні науки»*. 2013. Вип. 2. С. 15–19.
3. Морщенок Т.С., Луц І.Л. Продуктивність праці: економічна сутність та фактори її підвищення на підприємстві. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 2. С. 63–71.
4. Лисенко Т.І., Усіченко І. В., Алексеєнко І. А. Системний підхід до управління продуктивністю підприємства. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. 15. С. 376–381. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/58.pdf (дата звернення: 08.12.2022).

5. Бродська Д.В., Калмикова І.Ю. Концептуальні основи управління продуктивністю підприємства в сучасних умовах. *Вісник ХНУ. Серія «Економічні науки»*. 2011. № 2. Т. 2. С. 10–13.

6. Макарович В.К., Бідзіля І.І. Продуктивність праці як квінтесенція ефективності трудової діяльності. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2014. Вип. 2 (43). С. 58–62.

7. Шевчук Н.В. Узагальнення існуючих рекомендацій щодо виміру показників багатофакторної продуктивності. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2011. № 2. С. 38–42.

8. Крюкова І.О. Суспільно-економічні аспекти синергетики. *Економічний часопис – XXI*. 2010. № 5–6. С. 53–57.

9. Криворучкіна О.В. Варіативність підходів до управління продуктивністю ресурсів підприємства. *Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право*. 2013. № 1. С. 112–116.